

Таш'ян Р. І.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ВІДНОСИН (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Базовою категорією теорії права є механізм правового регулювання. Один з його авторів С. С. Алексєєв визначав механізм правового регулювання як взятю в єдності всю сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини. Завдання механізму полягає в забезпеченні ефективності впливу права на суспільні відносини, тобто доцільності й результативності правових заходів, юридичних норм. Вчений виділяв три стадії процесу правового регулювання, які пізніше стали класичними: 1) юридичні норми; 2) правовідносини; 3) акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків.

Серед сучасних дослідників варто особливо виділити А. Б. Гриняка та С. О. Погрібного. Останній відносить до елементів механізму регулювання договірних відносин норми цивільного права, юридичні факти, що передбачені нормами цивільного права; суб'єктивні юридичні права та обов'язки в договірних зобов'язаннях, що також передбачені нормами цивільного права і які отримують суб'єкти правовідносин, що виникли на підставі згаданих юридичних фактів; здійснення суб'єктивних юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків; захист порушених цивільних прав та інтересів.

У той же час, у транспортних відносинах механізм правового регулювання має значну специфіку, яка обумовлена особливостями цієї галузі економіки.

Особливістю правового регулювання транспортних відносин є тісна взаємодія приватноправових і публічноправових засобів, оскільки в транспортній сфері взаємодіють як приватні, так і публічні інтереси. Саме тому кількість імперативних норм в транспортному праві значно більше, ніж в більшості інших цивільно-правових інститутів. Взагалі, механізм правового регулювання вводиться в дію за допомогою правового режиму, який визначається як порядок регулювання суспільних відносин і характеризується певним набором засобів правового регулювання, поєднанням стимулів і обмежень, виражається в особливому стані суб'єктів, а також їхніх прав та обов'язків. Тому можна зазначити, що правовий режим транспортних відносин при перевазі диспозитивних норм тим не менше відрізняється істотною часткою імперативного регулювання.

Серед нормативно-правових актів транспортних відносин велика питома вага належить міжнародним договорам. Регулювання цих відносин відбувається за галузевим принципом, тобто кожний вид транспорту регулюють певні міжнародні договори, конвенції, правила, протоколи тощо.

Наступною особливістю є широке використання звичаїв та ділових узвичаєнь. Перш за все, це стосується морських перевезень. Відповідно, до ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, звичай визначається як «доказ загальної практики, визнаний в якості правової норми». З часом звичаї можуть оформлюватися письмово (наприклад, Йорк-Антверпенські Правила про загальну аварію).

Ділові узвичаєння характеризуються як юридично необов'язкові правила поведінки, які встановлюються в результаті одноманітної практики. На відміну від звичаїв, ділові узвичаєння не є джерелом права

і застосовуються за умови, що вони відомі сторонам і знайшли відображення у договорі у виді відсилки або умов, що передбачаються. Так, у деяких торгових портах використовуються особливі міри обрахування певних видів вантажів (наприклад, цінних порід деревини).

Ще однією особливістю механізму правового регулювання транспортних відносин є широке використання типових договорів, перш за все чартерних проформ. Так, на практиці при укладенні чартерних договорів сторони використовують проформи, які розроблені міжнародним організаціями, наприклад, Радою судноплавства Великобританії, Балтійською Міжнародною морською Радою тощо. У теперішній час використовується більше 400 проформ чартерів. Це дозволяло деяким дослідникам навіть вважати такі проформи джерелами права.

Основним елементом механізму індивідуального правового регулювання є транспортні договори, які складають цілісну систему. У той же час, серед усіх транспортних договорів можна виділити два, які є ядром цієї системи, оскільки регулюють безпосередньо процес транспортування. Ідеться про договір перевезення та про чартерні договори. Крім цих договорів, транспортні відносини регулюють інші договори – організаційні, допоміжні, договори між транспортними організаціями тощо.

Слід зазначити, що ряд науковців виділяють інші елементи механізму цивільно-правового регулювання – правосуб'єктність, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації прав і виконання обов'язків, судову практику, тлумачення норм права, правову культуру тощо. Безумовно, у транспортній сфері ці елементи теж мають певну специфіку, що може бути предметом подальших наукових досліджень.